

Siergiej Polechow

Rosyjska Akademia Gospodarki Narodowej i Administracji Publicznej
Szkoła Aktualnych Badań Humanistycznych Instytutu Nauk Społecznych;
Petersburski Uniwersytet Państwowy

Catherine Squires

Moskiewski Uniwersytet Państwowy im. M.W. Łomonosowa
Wydział Filologiczny;
Rosyjska Biblioteka Państwowa
Oddział Naukowo-Badawczy Rzadkich Książek

*W przededniu Wiedroszy. List wypowiedni Iwana III do Aleksandra Jagiellończyka z 24 czerwca 1500 r.**

Niewielkie źródło stanowiące temat niniejszego przyczynku zachowało się we współczesnym tłumaczeniu na język dolnoniemiecki w Archiv der Hansestadt Lübeck. Choć list ten został prawidłowo opisany i datowany w inwentarzu archiwalnym, jak dotąd nie budził większego zainteresowania ze strony badaczy. Nie znaleźliśmy jego edycji, brak informacji o nim w literaturze poświęconej stosunkom litewsko-moskiewskim na przełomie XV i XVI w. Oryginał listu, zapisany w języku ruskim, został niegdyś wpisany do najdawniejszej moskiewskiej księgi poselskiej dotyczącej stosunków z Wielkim Księstwem Litewskim, ale nie zachowały się dwie jej składki, w których miał znajdować się ten odpis¹. Z publikowanych materiałów, które przywołujemy niżej, można było wnosić, że Iwan III wypowiedział Aleksandrowi wojnę już po rozpoczęciu działań wojennych, powołując się na rzekome naruszenia moskiewsko-litewskiego „wieczystego pokoju” w sferze wyznaniowej — zmuszenie Heleny oraz „książąt i panów ruskich” do katolicyzmu. Ale nawet te momenty

* Исследование выполнено при поддержке Российского научного фонда (РНФ), проект № 19-18-00247 «Двор русских княгинь в системе властных структур Древней Руси и Западной Европы в период Средневековья и раннего Нового времени (XI–XVI вв.)», руководитель А.Л. Корзинин [Badania zrealizowane przy wsparciu Rosyjskiej Fundacji Naukowej (RNF) w ramach projektu nr 19-18-00247 „Dwór ruskich księżnych w systemie struktur władzy Dawnej Rusi i Europy Zachodniej w okresie średniowiecza i wczesnych czasów nowożytnych (XI–XVI w.)”, kierownik A.L. Korzinin].

¹ Л.В. Мошкова, *Русские посольские книги: начало формирования, в: Великое стояние на реке Угре и формирование Российского централизованного государства: локальные и глобальные контексты*, ред. И.Н. Берговская, В.Д. Назаров, Калуга 2017, s. 238.

pozostawały w cieniu innych aspektów wojny z lat 1500–1503 — przejścia książąt „ukrainnych” na służbę Iwana III lub bitwy nad rzeką Wiedroszą, do której doszło 14 lipca 1500 r.² W artykule prezentujemy edycję tego nieznanego źródła o niemałym znaczeniu dla poznania epoki, której tak wiele uwagi poświęcił Profesor Krzysztof Pietkiewicz³.

Już wstępna analiza dolnoniemieckiego tłumaczenia pokazała, że tekst jest bardzo zbliżony do pretensji moskiewskich przedstawionych podczas pertraktacji z Litwą w latach 1495–1500⁴. Porównanie tych pretensji z tłumaczeniem pozwala ocenić to ostatnie jako bardzo dokładne, z wyjątkiem kilku ewidentnych pomyłek — Aleksander miał posyłać „in dat heer” („do wojska”) zamiast „в Орду” („do Ordy”), „to deme Taterschen keyßer Achmat unde synen kindern” („do chana tatarskiego Achmata i jego dzieci”) zamiast „к Ахматовым детям” („do dzieci Achmatowych” — przecież chan Wielkiej Ordy Achmat (Ahmed) zginął w 1481 r.⁵). W zwykłej dla dyplomatyki zarówno moskiewskiej, jak i litewskiej daciej „писана... лета 7008” tłumacz nie zrozumiał, że „лето” oznacza „rok”, a nie porę roku (zwłaszcza, że 24 czerwca to okres letni). Zachowany, ale nie w pełni zrozumiany został też tytuł Iwana III; zapewne tłumacz dokładnie przekazał też uderzająco krótki tytuł Aleksandra⁶. Powstanie tego tłumaczenia należy wiązać z pozycją Lubeki — głównego miasta Hanzy, które bacznie

² Zob. np. F. Papée, *Aleksander Jagiellończyk*, wyd. 2, Kraków 1999, s. 35–45, 67–75; A.A. Зимин, *Россия на рубеже XV–XVI столетий (очерки социально-политической истории)*, Москва 1982, s. 178–188; K. Kwiatkowski, *Bitwa nad rzeką Wiedroszą i jej znaczenie dla kampanii moskiewsko-litewskiej 1500 roku*, „Czasy Nowożytne” 2002, t. 13, s. 9–95; Ю.Г. Алексеев, *Походы русских войск при Иване III*, wyd. 2, Санкт-Петербург 2009, s. 371–431; M.M. Кром, *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI века*, wyd. 3, Москва 2019, s. 107–116. Wyjątek stanowi jedynie książka Feliksa Konecznego, w której autor sporo miejsca poświęcił wybuchowi wojny (F. Koneczny, *Dzieje Rosji*, t. 3: *Schylek Iwana III, 1492–1505*, Londyn 1984, s. 115–120). Praca ta została wydana pośmiertnie w Londynie i pozostała niemalże poza uwagą badaczy. Za jej wskazanie i przesłanie fragmentu dziękujemy Profesorowi Hieronimowi Grali (Warszawa).

³ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań 1995; idem, *Itinerarium króla Aleksandra Jagiellończyka 1492–1506*, Warszawa 2016.

⁴ Odpowiednie miejsca zaznaczono w przypisach edycji źródła poniżej.

⁵ В.В. Трепавлов, *Большая Орда — Тахт эли. Очерк истории*, Тула 2010, s. 74–75.

⁶ Skróconej tytułatury adresata użyto też w liście wypowiednim Wasyla III do Zygmunta Starego z 1512 r. («Выписка из посольских книг» о сношениях Российского государства с Польско-Литовским за 1547–1572 гг., oprac. Б.Н. Морозов, red. С.О. Шмидт, Москва-Варшава 1997, s. 123).

obserwowało wydarzenia na Rusi i brało w nich swoisty udział – przypomnijmy choćby o zamknięciu kantoru Hanzy w Nowogrodzie i aresztowaniu kupców hanzeatyckich przez władze moskiewskie w 1494 r., późniejszych negocjacjach za pośrednictwem Aleksandra Jagiellończyka i jego propozycji przymierza litewsko-hanzeatyckiego w 1498 r.⁷

Geneza publikowanego źródła sięga początku rządów Aleksandra Jagiellończyka. Gdy objął on stolec wielkoksiążęcy latem 1492 r., podjął zabiegi o zawarcie pokoju z Wielkim Księstwem Moskiewskim, z którym od 1486 r. trwała wojna⁸. Po kilku miesiącach pertraktacji 5 lutego 1494 r. został zawarty „wieczysty pokój”, który postanowiono umocnić małżeństwem Aleksandra i Heleny, córki Iwana III. Wydając Helenę za mąż za katolika, władca moskiewski wymógł na Aleksandrze pisemną gwarancję, że ten nie będzie zmuszał jej do przyjęcia „wiary rzymskiej” i pozostanie ona wyznawczynią Kościoła prawosławnego. Zwłoka wydania właściwego dokumentu przez Aleksandra (dopiero 26 października⁹) sprawiła, że Helena wyruszyła w drogę 15 stycznia 1495 r. Dokładnie po miesiącu w Wilnie odbył się jej ślub kościelny z Aleksandrem¹⁰. Zezwalając Helenie przybyć na Litwę, Iwan III wysunął wobec wielkiego księcia kolejny warunek, a mianowicie zbudowania dla jego córki na obszarze wileńskiego zamku dolnego cerkwi, który jednak nie został spełniony¹¹.

W Wilnie Helena znalazła się w trudnej sytuacji: podczas gdy rodzina Aleksandra oraz duchowieństwo katolickie Litwy i Polski domagali się jej nawrócenia na katolicyzm, Iwan III nalegał, aby pozostała przy „wierze greckiej”. Próby rozwiązania tej trudnej sytuacji przez Aleksandra były nie do zaakceptowania przez wszystkie strony. Wielki książę moskiewski wskazywał przykłady, w których Aleksander, celowo lub nie, naruszał dane obietnice. Zauważmy, że ślubu w katedrze wileńskiej nie udzielił episkop prawosławny, mianowany metropolita Makary, czy pop Foma,

⁷ Н.А. Казакова, *Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения. Конец XIV – начало XVI века*, Ленинград 1975, s. 261–295.

⁸ Zob. В.М. Цемушаў, *На ўсходняй мяжы Вялікага Княства Літоўскага (сярэдня XIV – першая палова XVI ст.)*, Смаленск 2014.

⁹ *Сборник императорского Русского исторического общества* [dalej: СИРИО], Т. 35, s. 124–125, 133, 143, 158–159; *Lietuvos Metrika*, knyga nr 5, oprac. E. Banionis, Vilnius 1993 [dalej: LM, kn. 5], s. 88–89, 193.

¹⁰ O Helenie zob. G. Mickūnaitė, *United in blood, divided by faith: Elena Ivanovna and Aleksander Jagiellończyk*, w: *Frictions and Failures. Cultural Encounters in Crisis*, red. A. Bues, Wiesbaden 2017, s. 181–200 (tu też źródła i literatura).

¹¹ СИРИО, Т. 35, s. 162.

który przyjechał w świecie wielkiej księżnej, lecz biskup katolicki Wojciech Tabor. Iwan i jego dyplomaci skarżyli się, że moskiewską świtę Heleny odesłano, a ją otoczono katolikami. Władca moskiewski domagał się wybudowania dla Heleny cerkwi prawosławnej koło pałacu wielkoksiążęcego w Wilnie i odrzucał powoływanie się Aleksandra na ustawy jego poprzedników, zakazujące wznoszenia takich świątyń na Litwie. Do tego dochodziły skargi strony moskiewskiej, że wielki książę litewski w swoich dokumentach pisze tytuł („imię”) Iwana III niezgodnie z układem, który przewidywał użycie dodatku „wszech Rusi”¹², podtrzymuje kontakty z przeciwnikami wielkiego księcia moskiewskiego, a jego poddani gnębą kupców zmierzających do Rosji.

Fatalna okazała się decyzja Aleksandra o podjęciu kolejnej próby zreanimowania unii kościelnej. Negocjacje między władcą, jego świeckimi poddanymi, metropolitą, duchowieństwem katolickim i prawosławnym, patriarchą konstantynopolskim i papieżem zostały uaktywnione pod koniec lat 90.¹³ Jednym z przejawów tego była fundacja w 1498 r. połockiego klasztoru Bernardynów, których zadanie polegało na nawracaniu Rusinów. Ustępstwa wielkiego księcia na rzecz Cerkwi (uzupełnienie zbioru praw cerkiewnych, tzw. Zwitku Jarosława, artykułami o prerogatywach duchowieństwa w sferze sądownictwa) i kniazów z obszarów wschodnich państwa litewskiego (przywileje na ich posiadłości), świadczą o konsultacjach władcy z prawosławnymi poddanymi, przygotowujących ich do uznania władzy duchowej papieża (na wzór podobny do postulatów zawartych w „liście Mizaela” z 1476 r. ?)¹⁴. W Moskwie natomiast, gdzie unię kościelną utożsamiano z „wiarą łacińską”, czyli katolicyzmem, w odpowiedzi uaktywniano retorykę mającą na celu obronę prawosławia. Oskarżenia o prześladowania religijne osiągnęły kulminację podczas rozmów toczonych z posłami litewskimi w kwietniu 1500 r.

Trudno oprzeć się wrażeniu, że w obliczu zbliżającej się nowej wojny Aleksander Jagiellończyk usiłował odpowiedzieć na te oskarżenia własnymi działaniami. Otóż 3 stycznia 1500 r. poszerzył posiadłości Heleny,

¹² СИРИО, Т. 35, s. 193, 207–208 (1495 r.).

¹³ Б.Н. Флоря, *Попытка осуществления церковной унии в Великом княжестве Литовском в последней четверти XV – начале XVI в.*, w: Б.Н. Флоря, *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское Средневековье*, Москва 2007, s. 257–265; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 165–168.

¹⁴ Б.Н. Флоря, *op. cit.*, s. 260; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 107–108.

dodając do jej dworu pieniańskiego ludzi Szewenian i Wialewiczów¹⁵. 20 marca 1500 r. władca nadał ihumenowi monasteru kołońskiego w Grodnie (przy słynnej cerkwi Św. Borysa i Gleba) ogród położony obok, zapewne na prośbę wielkiej księżnej¹⁶. Niemniej jednocześnie kontynuowano przygotowanie unii kościelnej. W kontaktach z metropolitą Josifem (Bołharynowiczem) jesienią 1500 r. brali udział pisarz kancelarii gospodarskiej Iwan Semenowicz Sapieha, aktywny uczestnik negocjacji o unii kościelnej, oraz wojewoda trocki Jan Juriewicz Zabrzeziński¹⁷, który następnie udał się w poselstwo do Moskwy¹⁸ — zapewne, aby dać odpowiedź na wysunięte oskarżenia dotyczące represji przeciwko prawosławnym, też w imieniu metropolity.

Od końca 1499 r. kontaktom Iwana III z „ukrainnymi” książętami prawosławnymi państwa litewskiego towarzyszyły działania wojenne na jego wschodnich obrzeżach. Zapewne już pod koniec (jesienią?) 1499 r. wprosił się na służbę u wielkiego księcia moskiewskiego książę Semen Iwanowicz Bielski, wypowiadając poddaństwo Aleksandrowi. Przed lutym 1500 r. „ludzie” władcy moskiewskiego zajęli Mceńsk, Sierpiejsk i Mosalsk, a w końcu kwietnia Iwan III mógł oświadczyć posłom litewskim, że na jego służbę wstąpili także kniaziowie Mosalscy i Chotetowscy. W tymże miesiącu służbę na rzecz księcia moskiewskiego podjęli również kniaziowie Semen Możajski i Wasyl Szemiaczycz, zajmując kilka strategicznie ważnych twierdz siewierskich. Wyżej wskazani kniaziowie podawali prześladowania wyznaniowe jako przyczynę opowiedzenia się po stronie Iwana III. Wszystko jednak wskazuje na to, że przeszli oni na służbę moskiewską, chcąc podnieść swój status i poszerzyć posiadłości w obliczu zagrożenia albo wręcz presji moskiewskiej¹⁹. Już zimą (czyli najpóźniej w marcu) 1500 r. wielki książę moskiewski wydał rozkaz pskowanom przygotowania się do wojny. Na przełomie kwietnia i maja wojska moskiewskie wyruszyły na południowy zachód (na ziemie siewier-

¹⁵ Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, F. 16–22, l. 4.

¹⁶ *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси*, T. 9, Вильна 1870, s. 416.

¹⁷ *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, oprac. D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius 2007 [dalej: AJDSK], s. 242, 244, 254.

¹⁸ «Выписка из посольских книг»..., s. 77.

¹⁹ М.М. Кром, *op. cit.*, s. 107–116.

skie, gdzie odniosły największe sukcesy) i zachód (na Smoleńsk); trochę później, 9 sierpnia, na północnym zachodzie padł litewski Toropiec.

Wielkie Księstwo Litewskie okazało się nieprzygotowane do wojny. Aleksander Jagiellończyk miał ograniczone siły i środki, ale zareagował na wybuch wojny na miarę możliwości. Pod koniec pierwszej dekady czerwca opuścił Wilno i wyruszył do Połocka, gdzie pozostawał do 17 października²⁰. Wielki książę czynił niezbędne kroki, które umożliwiły mu podjęcie obrony kraju²¹, m.in. deklarował nieco anachroniczny już zamiar założenia zakonu rycerskiego w celu obrony przed „księciem moskiewskim i innymi niewiernymi”²². W końcu czerwca informacja o sukcesach moskiewskich dotarła do Krakowa, skąd o tym pisał Florentyńczyk Octaviano de Gucci²³. Zapewne jeszcze z Wilna Aleksander wysłał wojska pod Smoleńsk (na to wskazuje ich skład), ale 14 lipca poniosły one klęskę nad Wiedroszą.

Nieco chaotyczną reakcję Aleksandra łatwo wytłumaczyć tym, że nie nastąpiło oficjalne wypowiedzenie wojny. Choć „wieczysty pokój” z 1494 r. nie przewidywał takiej sytuacji, istniały niepisane normy rozpoczęcia wojny — zarówno w świecie łacińskim²⁴, jak i na Rusi²⁵. Nieprzypadkowo Aleksander skarżył się, że został napadnięty „неотъповедне”, „безо всякое отъповеди”, czyli bez wypowiedzenia wojny²⁶. Z kolei Iwan wykorzystywał tę niepewność sytuacji i usiłował grać na „samodzielności” swoich nowych poddanych. Dzięki temu odroczył oficjalne wypowiedzenie wojny do czasu, gdy sytuacja przechyliła się na jego korzyść. Zapewne dzień wypowiedzenia, 24 czerwca, został wybrany nieprzypadkowo, ze względu na znaczenie święta Narodzenia św. Jana Chrzyciela (choć patronem władcy moskiewskiego był św. Jan Chryzostom).

²⁰ K. Pietkiewicz, *Itinerarium...*, s. 77–82.

²¹ Zob. *AJDSK*, s. 184; S. Szybkowski, *Kontakty wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Jagiellończyka z Gdańskiem w latach 1492–1501*, w: *Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура*, t. 1, red. А.А. Скеп’ян, Мінск 2017, s. 116.

²² J. Caro, *Geschichte Polens*, t. 5, cz. 2, Gotha 1888, s. 1022–1024.

²³ *I diarii di Marino Sanuto*, t. 3, Venezia 1880, s. 548. Za tłumaczenie tego fragmentu dziękujemy dr Tatianie A. Matasowej (Moskwa).

²⁴ A. Szweda, *Die polnischen Absagebriefe während der Kriege mit dem Deutschen Orden*, „*Studia historica Brunensia*” 2019, t. 66/1, s. 107–119 (tu wykaz literatury).

²⁵ Zob. np. В.Е. Попов, А.И. Филюшкин, *Как начиналась Ливонская война?*, „Единорогъ. Материалы по военной истории Восточной Европы эпохи Средних веков и Раннего Нового времени” 2011, t. 2, s. 199–201.

²⁶ *LM*, kn. 5, nr 89, 99; cf. J. Caro, *Geschichte Polens*, s. 1023.

Aleksander otrzymał „odpowiedne hramoty” od pośła moskiewskiego Iwana Teleszowa w Obolcach w połowie trzeciej dekady lipca²⁷. 11 sierpnia Iwan III mógł powiadomić chana krymskiego Mengli Gireja: „а что межы насъ съ нимъ правда была, и мы ему ту свою правду сложили и ратны есми съ нимъ учинились”²⁸.

Treść listu wypowiedniego dotąd była znana jedynie z „Wypisu z ksiąg poselskich” powstałego w Moskwie w drugiej połowie XVI w.: „...князь великий послал грамоту складную о том, что Олександр по докончанью ни в чом не правит, великую княгиню Елену и князей и панов русских нудит к римскому закону. И государь за христьянство хочет стояти, колько Бог поможет, а крестное целованье и докончанье долов”²⁹. Teraz możemy zestawić jego streszczenie z pełnym tekstem listu.

Przede wszystkim czytelnika uderza swoista chaotyczność narracji. Argumenty zaczynają się od konstatacji kontaktów Aleksandra z wrogami Iwana III — „Achmatowymi dziećmi”, czyli Wielką Ordą, i inflancką gałęzią zakonu niemieckiego. Stosunkowo regularna wymiana poselstw Aleksandra z Szejch Ahmedem (Szyg Achmatem) i jego braćmi trwała od 1495 r., ale sojusz z udziałem króla Jana Olbrachta został zawarty dopiero w styczniu 1501 r.³⁰ Jeszcze mniej aktywne były kontakty z mistrzem inflanckim Wolterem von Plettenbergiem, który zawarł przymierze z Aleksandrem też w 1501 r.³¹ Działania te były niewystarczające jednak, aby usprawiedliwić stan wojny. Iwan III wysuwał kolejne oskarżenia wobec Aleksandra: że ten łamał obietnicę w sprawie pozostania Heleny przy wierze prawosławnej, nie pozwolił udzielić jej ślubu cerkiewnego, nie zbudował dla niej cerkwi i otoczył dworzanami „obrzędku rzymskiego”. Po sprawie Heleny w liście zostały poruszone niesprawiedliwości, jakim poddawani byli kupcy jadący do państwa moskiewskiego. W dalszej narracji mowa jest ponownie o niespełnionych przez Aleksandra żą-

²⁷ Полное собрание русских летописей [dalej: ПСРЛ], t. 17, Санкт-Петербург 1907, s. 561; СИРИО, Т. 35, s. 301, 312; «Выписка из посольских книг»..., s. 77; cf. ПСРЛ, t. 28, Москва–Ленинград 1963, s. 333; F. Konieczny, *Dzieje Rosji...*, s. 119; K. Pietkiewicz, *Itinerarium...*, s. 79–80.

²⁸ СИРИО, Т. 41, Санкт-Петербург 1884, s. 316.

²⁹ «Выписка из посольских книг»..., s. 77.

³⁰ В.А. Варонін, *З гісторыі ўзаемаадносін Вялікага Княства Літоўскага з татарамі ў канцы XV – першай трэці XVI стст.: Хан Шыг-Ахмат*, „Studia historica Europae Orientalis” 2011, t. 4, s. 128–130.

³¹ R. Varakauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius 1982, s. 128–131.

daniach wysuniętych przez Iwana III. Niemalże wszystkie te oskarżenia padały od 1495 r., ale w omawianym liście najbardziej przypominają sformułowania z pertraktacji, do których doszło w latach 1498 i 1500. Ich kulminacja następuje na końcu listu, gdzie jest mowa o tym, że Aleksander żądał od Heleny przyjęcia katolicyzmu, nakazał zbudować „bożnice”, czyli kościoły, w Połocku i innych miastach ruskich, i siłą nawracał Rusinów do „obrzędku rzymskiego”. Ta część, w sposób dosłowny odzwierciedla pretensje strony moskiewskiej, wysunięte podczas pertraktacji w Moskwie w kwietniu 1500 r. Ponadto okazuje się, że streszczenie listu wypowiedniego Iwana III jest „ukryte” w tekście poselstwa wojewody mołdawskiego Stefana do Aleksandra Jagiellończyka z 1500 r.³² (co nie dziwi ze względu na powinowactwo Stefana z Iwanem III).

Należy zwrócić uwagę na to, że w liście Iwana III brak jest jakichkolwiek konkretnych przykładów poświadczających rzekome szerokie prześladowania prawosławnych poddanych Aleksandra oraz działań książąt siewierskich. Przy całej chaotyczności tekstu centralne miejsce zajmują w nim oskarżenia o „niesprawiedliwości” wobec Heleny Iwanówny. Pokazuje to, że na przełomie średniowiecza i nowożytności stosunki dynastyczne pozostawały ważnym czynnikiem „wielkiej polityki”.

Jak wykazała Ludmiła Moszkowa, pod koniec XV w. nie istniały poseselskie księgi, które znamy w obecnym wyglądzie. Ważne materiały przechowywano w postaci składek, stołbców i kart. Najdawniejsza księga poseselska dotycząca kontaktów z Litwą powstała dopiero po 1505 r., czyli już za Wasyla III, zapewne w wyniku systematyzacji dokumentacji zachowanej w jej pierwotnej formie³³. Publikowany list świadczy o tym, że już na owym etapie dokumentacja ta była aktywnie wykorzystywana w rozgrywce o dominację w Europie Wschodniej.

³² *LM*, kn. 5, nr 100.1.

³³ Л.В. Мошкова, *op. cit.*, s. 232–250.

Aneks

Moskwa, 24 VI 1500

Wielki książę moskiewski Iwan III wypowiada wojnę wielkiemu księciu litewskiemu Aleksandrowi Jagiellończykowi.

Tłumaczenie: Archiv der Hansestadt Lübeck, Altes Senatsarchiv, Externa, Ruthenica, Nr. 19. Papier, 22 × 29,5 cm, prawa krawędź poszarpana (utraciono od 9 do 17 mm). W lewym górnym rogu: *Iwani imperatoris Russorum declaratio belli contra Allexandrum magnum ducem Lithuaniae* (XVIII w.). Wzdłuż górnej krawędzi: 1500 Juni 24 (ręką Hermanna Hildebranda, 2. połowa XIX w.). Wzdłuż dolnej krawędzi: *Vol. 1. Misc. Russ. 1.* (ręką Johanna Carla Heinricha Dreyera, 2. połowa XVIII w.). Na odwrocie w lewym dolnym rogu: *Russen* (XVI w.).

Uw.: Tekst źródła wydany według zasad zawartych w: M. Thumser, *Zehn Thesen zur Edition deutschsprachiger Geschichtsquellen (14.–16. Jahrhundert)*, w: *Editionswissenschaftliche Kolloquien 2005/2007. Methodik – Amtsbücher – Digitale Edition – Projekte*, hg. v. M. Thumser, J. Tandecki u. a., Toruń 2008, s. 13–19.

Iwan, van Godes gnaden eyn here aller Rusßen, eyn grotforste to Wolodimar unde Moskow, Nowgar[den], Ploskow, Otfyren, Iwelhorst^a, Peremißelsky^a, Bulbarsky^a etc. unde anderer landt.

Deme grothfo[rsten] Allexandro tho Lettowen.

So wy mit dy hebben gemaket eyne frundschoop unde eyne voreynninge u[nde] dat cruce hefftu darup gekusset, dat du scholdest wesen unsen frunden eyn frund unde unsen vyen[den] eyn vyent; unde doch na der voreynninge nicht recht doest na dyner krutzkussinge. To velen malen heff[tu] gesant in dat heer to unsen vienden, to deme Taterschen keyßer Achmat unde synen kindern, u[nde] huden noch sendest to en, unde leydest se up uns, unde wilt syn myt den boßen mennen tegen de cristenh[eit]³⁴. Unde ock besendestu dy myt unsen vienden to Lifflande unde voreynigest dy mit one up uns, quad[es]^b dõnde. Unde ock unsen namen hefftu geschreven to uns in dynen breven nicht sodaner wise, else in u[nsere] eyninge

³⁴ СИРИО, Т. 35, s. 256–257, 269, 286, 290 (III 1498, VII, VIII, XII 1499); LM, kn. 5, s. 167.

myt dy geschreven steet³⁵. Unde als denne dyne heren myt unser dochter van uns genom[en] hebben eyne uthschriff, wu id in dynem bevestigeden breve to uns stan schal umme den Grekessch[en] geloven, darinne hestu nicht recht gedan na der voreyninge³⁶. Unde wowol wy hebben to dy laten th[en] unse dochter unde unse byaren myt dynen heren, myt forsten Allexandro unde heren Johanne, unde [he]bb[en] gelaten, dat unse dochter eyn bisschopp unses Grekesschen geloven scholde echtigen effte de abbet Mach[arius], de dar is eyn stadholder des metropolitani, unde eyne kerke Godes unses Grekesschen gelovens schold[estu] setten unser dochter an deme ummegange dynes hoves Grekessche kerken, unde heren, junckfrowen un[de] frowen des Grekesschen geloven scholden by ore sin unde nicht van deme Romisschen geloven³⁷. Unde als denne unse dochter to dy is gekomen to der Ville, darsulves hefftu tegen dyne bevestigede breve geda[n] unde hefft begunt to reyßende unse dochter to deme Romisschen geloven, unde hefft nicht laten echtig[en] eynen bisschopp unses geloven noch Macharium. Ock hefftu nicht bevolen to settende de kerke Godes de[s] Grekesschen geloven beth an disse tyd; besunderen hesst to ore gesatt heren unde fruwen alle van deme R[o]messchen geloven³⁸. Unsen boden, gesten unde kopluden, to uns komende, hestu dorch dine lande th[o] theende nicht togelaten. Unde war de koplude to uns voren up unsen namen, bevelest du van on bynnen [dynem lande] to diner behoff behalven, wo vele unser koplude in dynen landen sin berovet unde vorkofft umme s[...], unde hefft overigen tollen van one genomen unde in velen anderen saken hestu uns nicht is recht geda[n]³⁹. Unde wy] hebben dy umme der sake willen nicht to eynem male unse boden gesant; besunderen ock by dinen boden hebben wy to dy laten werven, du uns scholdest recht don na der voreyninge unde crutzkussinge, un[de] hestu uns nicht recht gedan⁴⁰. To unser dochter hestu gesant den bisschopp van Smolensk[e], afftreder des Grekesschen geloven, unde ock dynen bisschopp van der Ville unde de monneke de Berna[r]dinen], dat se insampt myt den Russchen hertogen unde heren unde ock myt den borgeren to Ville u[nde allen] Russen

³⁵ СИРИО, Т. 35, с. 252, 256, 285, 298 (V, VIII 1498, IV 1500); *LM*, kn. 5, s. 167.

³⁶ СИРИО, Т. 35, с. 252 (III 1498); *LM*, kn. 5, s. 167.

³⁷ СИРИО, Т. 35, с. 191, 206, 252, 255 (V, VIII 1495, III 1498).

³⁸ *Ibidem*, s. 191, 206, 252, 255 (V, VIII 1495, III 1498).

³⁹ *Ibidem*, s. 244, 255, 263 (III, VIII 1498).

⁴⁰ *Ibidem*, s. 252 (III 1498).

scholden to deme Romisschen geloven treden⁴¹. Unde hute hestu noch unrecht gedan den Russen, sodans dat hyr tovoren nicht gewesen is, by dines vaders tyden unde by sinen vorvaderen, wo vele hefftu laten setten des Romisschen geloven in der Russchen stad to Ploskow unde ock in anderen st[eden], hefft ock de wivere van oren mannen unde de kindere van oren elderen unde van oren guderen myt [gewalt] gedrungen in den Romisschen geloven⁴².

Unde so du sodane dinck dryft boven de eyndracht unde cru[tkussinge] unde boven dat, dat unse dochter unde alle den Grekesschen geloven wult maken to deme Latine, da[rumme] wy^a van Godes gnaden vor de cristenheit des Grekesschen geloven willen wy^a stan, so verne uns God he[lpet]. Unde so up uns is gewest de crutzkussinge, unde de crutzkussinge sy van uns dy affgesecht. Ock sch[al] God myt dy darumme richten unde de utherwelde Godes thelerinne unde de vorlosinge des Cru[tzes]. Geschreven tor^c Moskow des sommers VII^M des VIII manthes Junii des XXIII dages.

Auschultata ex originalo.

^a Tak!

^b Rekonstrukcja niepewna.

^c Następnie skreślona nieudana M i jeszcze jedna litera.

Siergiej Polechow (Сергей Полехов) — dr, Szkoła Aktualnych Badań Humanistycznych Instytutu Nauk Społecznych Rosyjskiej Akademii Gospodarki Narodowej i Administracji Publicznej; Petersburski Uniwersytet Państwowy. Zainteresowania badawcze: dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIII–XVI w. Obecnie przygotowuje *Kodeks dyplomatyczny Świdrygiełły, wielkiego księcia litewskiego*. E-mail: sergey.polekhov@gmail.com.

Catherine Squires (Екатерина Сквайрс) — prof. dr hab., Wydział Filologiczny Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. M.W. Łomonosowa; Oddział Naukowo-Badawczy Rzadkich Książek Rosyjskiej Biblioteki Państwowej. Zainteresowania badawcze: dzieje języka niemieckiego, język średnio-dolno-niemiecki, średniowieczne rękopisy i starodruki z Niemiec i Niderlandów, kontakty Niemiec z Rusią i Rosją w XIII–XVII w., Hanza i Nowogród. E-mail: skvayrs@gmail.com.

⁴¹ Ibidem, s. 292, 294, 299 (XII 1499, IV 1500); *LM*, kn. 5, s. 167.

⁴² *СИРИО*, T. 35, s. 299 (IV 1500); *LM*, kn. 5, s. 167.

